

УДК 332.3

О. Михайленко

O. Mihaylenko

ВИЗНАЧЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**DETERMINATION OF APPROACHES TO THE INTERPRETATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT NATURE**

У статті розглянуто еволюцію концепції сталого розвитку та основні напрями сучасної наукової думки щодо сутності поняття «сталий розвиток». Виділено складові елементи та принципи, на яких базується ця концепція. Автором також надано власне визначення поняття «сталий розвиток».

Ключові слова: сталий розвиток, концепція, економічна, екологічна, соціальна, принципи.

В статье рассмотрена эволюция концепции устойчивого развития и основные направления современной научной мысли о сущности понятия «устойчивое развитие». Выделены составляющие элементы и принципы, на которых базируется данная концепция. Автором также представлено собственное определение понятия «устойчивое развитие».

Ключевые слова: устойчивое развитие, концепция, экономическая, экологическая, социальная, принципы.

The article deals with the evolution of sustainable development concept and the main trends of contemporary scientific thought about the nature of sustainable development concept. The factors and principles which the concept is based on are highlighted. The author's definition of sustainable development concept is also presented.

Keywords: sustainable development, concept, economic, environmental, social, principles.

Постановка проблеми. На початку XXI ст. у багатьох сферах світового розвитку поглибилися кризові явища. Така ситуація поставила людство перед необхідністю формування нового світогляду, обґрунтування нових цінностей, морально-етичних критеріїв та корекції цілей і пріоритетів. Найбільш прийнятною метою в найближчому майбутньому є сталий розвиток людства. Концепція сталого розвитку пропонує новий підхід до проблем світоустрою. Він передбачає суттєві зміни в усіх сферах суспільного життя, висуваючи на порядок денний питання про цивілізований діалог між природою та суспільством.

Глобальна фінансова криза обумовила необхідність ощадливого використання природних ресурсів, розвиток нових, екологічно орієнтованих галузей і видів діяльності, впровадження «зелених технологій», тобто тих змін, які дозволять забезпечити гармонійне узгодження економічного, соціального і екологічного розвитку і стануть каталізатором зростання глобальної економіки.

Досягнення сталого розвитку є надзвичайно актуальним для країн, економіка яких має надмірно високу залежність від поставок енергоносіїв, сировини та інших життєво важливих ресурсів. Розширення використання власних мінеральних ресурсів, особливо надмірне експортування сировини і продукції з неї з низьким рівнем доданої вартості спричиняють для країн не тільки негативні економічні наслідки, але й екологічні, зокрема забруднюється навколишнє середовище, посилюється деградація земель, зростають техногенні загрози. У сукупності з кліматичними змінами і загрозами вони суттєво впливають на вибір державних рішень стосовно забезпечення ефективного сталого розвитку країни.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Теоретичні основи сталого розвитку суспільства у своїх працях досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, а саме: Бегун Т. В., Уїтмор Кейт, Потапенко В. Г., Гончаренко І. В., Білорус О. Г., Збарський В. К., Невелєв О., Кухар В. П., Котикова О. І., Барановський В. А., Горленко І. О., Малік М. Й., Хвесик М. А., Сітнікова Н. П., Попова О. Л. Проте залишаються недостатньо вирішеними і потребують подальшого дослідження питання уточнення сутності та змісту поняття «сталий розвиток».

Мета дослідження: з'ясувати зміст, визначити складові та принципи сталого розвитку, а також подати власне визначення поняття цієї категорії.

Виклад основного матеріалу. Вперше термін «сталий розвиток» був застосований у 1972 р. на Першій всесвітній конференції з навколишнього середовища в Стокгольмі. Результатом конференції стало створення Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) [1, с. 158]. Вперше на такому високому рівні прозвучала думка, що навколишнє середовище і розвиток цивілізації не можна розглядати окремо, вони невіддільні один від одного, оскільки проблеми цивілізації безпосередньо пов'язані з екологічним неблагополуччям. Проведення Конференції та створення ЮНЕП ознаменували включення міжнародного співтовариства у вирішення проблем захисту навколишнього середовища на державному рівні. З'явилися і стали розвиватися такі інститути, як екологічна політика і дипломатія, право навколишнього середовища, виникли міністерства і відомства з навколишнього середовища.

У 1987 р. в доповіді «Наше спільне майбутнє» Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку (МКНСР) приділила основну увагу необхідності «сталого розвитку», при якому «задоволення потреб теперішнього часу не підриває здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби. Воно включає два ключові поняття, по-перше – поняття потреб, зокрема потреб, необхідних для існування найбідніших верств населення, які повинні бути предметом першочергового пріоритету, та по-друге – поняття обмежень, зумовлених станом технології і організацією суспільства, накладених на здатність навколишнього середовища задовольняти нинішні і майбутні потреби». Це формулювання поняття «сталий розвиток» нині широко використовується як базове в багатьох країнах [1, с. 159; 2, с. 110].

У 1992 р. на конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро цей термін був використаний «як назва нової концепції існування всього людства. Концепція сталого розвитку була сформульована як спосіб подолання головної для сучасної цивілізації екологічної загрози, що існувала у вигляді якоїсь теоретично обґрунтованої небезпеки, усвідомлюваної порівняно вузьким колом учених і політиків і пов'язаної з перенаселенням, з непоправним витрачанням природних ресурсів і з забрудненням навколишнього середовища» [1, с. 158].

Світовий саміт у Ріо-де-Жанейро (1992 р.) заклав новий порядок денний сталого розвитку. Учасники зійшлися на тому, що захист довкілля, соціальний та економічний розвиток мають фундаментальне значення для сталого розвитку. Для досягнення такого розвитку саміт прийняв глобальну Програму дій «Порядок денний на XXI століття» [3, с. 19].

Країни, особливо розвинені, не дотримувалися обіцянки захищати довкілля та допомагати країнам, що розвиваються. Тому 2002 р. зібрався саміт тисячоліття, організований ООН в Йоганнесбурзі. На саміті було прийняте рішення, що в перші 15 років нового століття головною метою буде скорочення бідності, та підтверджені основні складові сталого розвитку (соціальна, економічна та екологічна) [3, с. 20].

Україна приєдналася до Рамкового документа ООН «Порядок денний на XXI століття», взявши на себе міжнародні зобов'язання, зокрема з розробки концепції та стратегії сталого розвитку, інституалізації та координації зусиль з громадськістю та бізнесом [4].

Термін «сталий розвиток» має велику кількість тлумачень. Залежно від сфери діяльності їх автори – екологи, економісти, соціологи, філософи, фахівці з теорії систем, управлінці – роблять акцент на тих або інших аспектах. Відсутність єдності думок у визначенні та трактуванні цього поняття пояснюється як складністю самого поняття, що включає соціальні, економічні та екологічні аспекти розвитку людства, так і розбіжністю поглядів представників різних верств суспільства – наукових, політичних, підприємницьких [1, с. 159].

Також на думку ряду вчених переклад терміна «sustainable development» українською мовою як «сталий розвиток» є не зовсім точним. Цей термін дослівно перекладають ще як «життєздатний розвиток», або «всесбічно збалансований розвиток». За визначенням Комісії ООН зі сталого розвитку, його мета — задовольняти потреби сучасного суспільства, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [18, с. 18]. Українські дослідники цієї проблеми пропонують наступні визначення сталого розвитку.

Академік О. Невелєв визначає сталий розвиток як економічно, соціально та екологічно збалансований розвиток певних територій і розташованих на них міських та сільських поселень (населених пунктів), спрямований на узгоджене формування і функціонування економічної, соціальної та екологічної складових цього розвитку на основі раціонального використання всіх видів ресурсів (природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інформаційних тощо) [8, с. 22].

Академік В. П. Кухар вважає, що сталий розвиток – це розвиток, що самопідтримується, це ідеологія розумної й обґрунтованої діяльності людини, яка живе у злагоді з природою та створює умови

для кращого життя собі і наступним поколінням. Соціально-економічний розвиток та охорона навколишнього середовища взаємопов'язані і неподільні [9].

О. І. Котикова дала таке визначення терміна «сталий розвиток»: це модель функціонування системи із обмеженими параметрами, яка забезпечує збалансовану динамічну рівновагу між компонентами інтегрованої екосистеми протягом визначеного проміжку часу [10, с. 170].

Професор В. Барановський ставить питання про коректність перекладу терміна “sustainable development” як «сталий розвиток». Він вважає, що точнішим у цьому разі був би термін «збалансований розвиток», тобто такий, що має збалансовану динамічну рівновагу між компонентами інтегрованої геосистеми «природа–суспільство». Збалансованість – це пропорційність; баланс – кількісне співвідношення між елементами системи, що визначає збереження її якісних характеристик. Близьке до збалансованості поняття гармонійності. Якщо розглядати взаємозв'язки між виробництвом і населенням, з одного боку, і природним середовищем – з другого, то можна також використати вислів «гармонійний розвиток». Цей вислів походить від відомого постулату про необхідність жити в «гармонії з природою». Таким чином, сталий (гармонійний, збалансований) розвиток – це розвиток, що забезпечує певний тип рівноваги, тобто баланс між соціально-економічними та природними його складовими [11, с. 24].

Б. Данилишин, Л. Шостак вважають, що сталий розвиток – це такі відносини в суспільному виробництві, завдяки яким досягаються оптимальні пропорції нормалізації якісного стану середовища, економічного зростання і зростання духовних і матеріальних потреб людей [6, с. 54].

Л. Корнейчук визначає сталий розвиток як розвиток без виходу ресурсопотоку за межі регенеративних і поглинаючих можливостей навколишнього середовища. Його метою є достатнє, а не максимальне багатство на душу населення [6, с. 54].

В концепції програми «Сталий розвиток України» дано визначення, що сталий розвиток – це модель економічного зростання, в якій використання ресурсів спрямоване на задоволення потреб людини при збереженні навколишнього середовища, так що ці потреби в розвитку можуть бути задоволені не тільки в сьогоденні, але й для майбутніх поколінь [12].

Основною метою сталого розвитку є гармонізація взаємовідносин суспільства і природи через досягнення економічного зростання, покращення умов життя сучасного та майбутнього поколінь за умови дотримання балансу споживання ресурсів та енергії суспільством з можливостями природи та збереження її соціально-економічних функцій. [13; 14, с. 62].

Будь-яке визначення характеризує сталий розвиток як стан динамічної рівноваги системи, яка складається з двох підсистем: «людина» і «біосфера». За визначенням світової організації IUCN, сталий розвиток означає досягнення якості (стандартів) життя, які можуть зберігатися тривалий час і відповідають соціальним стандартам, при яких задовольняються культурні, матеріальні та духовні потреби; економічно життєздатні, з витратами, що не перевищують доходів; екологічно стійкі, тому що зберігають тривалий період життєздатність підтримуваних суспільством екосистем [15, с. 4].

20–22 червня 2012 р. в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) відбулася Конференція ООН зі сталого розвитку «Ріо+20», на якій країни домовилися протягом наступних трьох років виробити цілі сталого розвитку (ЦСР). На конференції підводилися підсумки міжнародних зусиль стосовно сталого розвитку людства, здійснених з часу історичного «Саміту Землі» (Конференції Ріо, 1992), та обговорювались концептуальні напрями подальших дій із сталого розвитку, що дозволили б скоротити бідність у світі, сприяти утвердженню соціальної справедливості і належному захисту навколишнього середовища з урахуванням стрімкого зростання чисельності населення планети, а також системних криз, з якими стикається людство (екологічної, економічної, продовольчої тощо). Також було приділено багато уваги таким темам, як зелена економіка в контексті сталого розвитку і подолання бідності; інституційні умови для сталого розвитку [16, с. 1].

У підсумковому документі Конференції Ріо+20 «Майбутнє, якого ми прагнемо» визначено, що формулювання нових ЦСР має бути узгоджено з процесом обговорення глобального «Порядку денного розвитку після 2015 року», який у 2011 р. було ініційовано ООН. Уряди Колумбії і Гватемали, які виступили з пропозицією сформулювати ЦСР, запропонували своє бачення на набір цілей. Організації громадянського суспільства підтримали цю ініціативу і сформулювали своє викладення ЦСР за 17 напрямками розвитку.

Ідея сталого розвитку відображена також в Цілях Розвитку Тисячоліття (далі – ЦРТ) і стосується не тільки сучасності: вона адресована водночас як нинішнім, так і майбутнім поколінням. Це ідея рівноправ'я всіх поколінь і всіх людей кожного покоління, справедливості в просторі й у часі, ефективного використання потенційних можливостей, збалансованості суспільного розвитку і збереження

природи. ЦРТ визначають напрями спільної злагодженої роботи 190 країн для скорочення нерівності та багатомірної бідності. Система ЦРТ – це 8 чітко сформульованих цілей, 21 завдання та 60 цільових показників, за якими здійснюється моніторинг прогресу на шляху досягнення цілей.

Має зв'язок з усіма цілями та впливає на їх досягнення стале сільське господарство.

ЦРТ 1. Боротьба з голодом і злиденністю. Ця мета має тісний зв'язок між сільським виробництвом та продовольчою безпекою, яка проявляється в достатності кількості їжі, що є необхідною умовою для задоволення потреби населення у продуктах харчування; доступ населення до продуктів харчування; а також сільське господарство є головним джерелом доходу великої кількості населення.

ЦРТ 2. Забезпечення загальної початкової освіти. При інвестуванні в сталий розвиток сільського господарства бідні сім'ї мають змогу отримувати більший дохід і відправляти своїх дітей до школи.

ЦРТ 3. Досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок. Оскільки жінки є основним джерелом робочої сили в сільському господарстві, то запровадження методів сталого розвитку сільського господарства передбачає залучення жінок до сільськогосподарського виробництва і відтак сприяє розширенню їхніх прав.

ЦРТ 4. Зниження рівня дитячої смертності. Стале сільське господарство передбачає розвиток диверсифікації рослинних культур. Безпека врожаю і доходів сприяє підтриманню продовольчої безпеки фермерських господарств. Все це знижує недоїдання дітей і матерів, що є основною причиною дитячої смертності.

ЦРТ 5. Покращення охорони материнського здоров'я (так, як і в попередній меті).

ЦРТ 6. Скорочення масштабів поширення ВІЛ/СНІДу та інших захворювань. Методи сталого сільського господарства передбачають зниження кількості робочого часу, необхідного для виконання роботи. А недостатня кількість трудових ресурсів не дозволяє фермерам виробляти необхідну кількість продуктів для споживання.

ЦРТ 7. Забезпечення сталого екологічного розвитку. Необхідно включити принципи сталого розвитку у національні стратегії та програми та змінити вектор процесу виснаження природних ресурсів на протилежний; значно скоротити темпи втрати біорозмаїття; зменшити забруднення водних об'єктів; скоротити вдвічі частку населення, яке не має постійного доступу до безпечної питної води і основних санітарно-технічних засобів; зменшити викиди парникових газів; збільшити лісистість території та площу природоохоронних територій; розширити мережу природних та біосферних заповідників.

ЦРТ 8. Формування глобального партнерства з метою розвитку. Міжнародна торгівля сільськогосподарською продукцією має великі обсяги та перспективи. Сприяння цій торгівлі потребує створення багатовекторної виробничо-посередницької мережі, а також наукового та правового забезпечення цієї діяльності. Необхідно, щоб в цю мережу входили не тільки продавці, переробники, постачальники виробничих ресурсів, транспортувальники, але й малі фермери, що особливо важливо в умовах розширення свободи економічних дій і зняття обмежень на діяльність у сфері міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією для національних господарюючих суб'єктів. [16, с. 2; 19, с. 9–10].

У підсумковому документі Конференції Ріо+20 «Майбутнє, якого ми прагнемо» визначено, що формування нових ЦСР необхідно для забезпечення цілеспрямованості й послідовності діяльності для сталого розвитку. ЦСР мають: збалансовано охоплювати всі три складові сталого розвитку та взаємозв'язки між ними, проте їх кількість має бути обмежена; бути стисло та доступно сформульовані (з відповідними показниками); спрямовувати владу та суспільство на практичні дії та стимулювати активну діяльність [16, с. 2].

Сталість розвитку ґрунтується на єдності та збалансованому розвитку трьох складових – економічної, екологічної, соціальної (рис. 1).

Економічна складова передбачає оптимальне використання обмежених природних ресурсів і застосування екологічних природо-, енерго-, і ресурсозберігаючих технологій, у тому числі видобуток і переробку сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку та знищення відходів.

Соціальна складова стійкості розвитку спрямована на збереження стабільності існуючих соціальних і культурних систем і скорочення руйнівних конфліктів між людьми. Важливим моментом такого підходу є справедливе розподілення ресурсів і можливостей між усіма членами людського суспільства, збереження культурного капіталу і різноманіття. Певний гарантований мінімальний рівень життя має бути невід'ємним правом будь-якої особи. Соціальна складова цієї концепції привела до появи ідеї необмеження прав майбутніх поколінь, адже природні ресурси Землі є спільною спадщиною всього людства – як тих поколінь, що живуть нині, так і тих, що прийдуть нам на зміну.

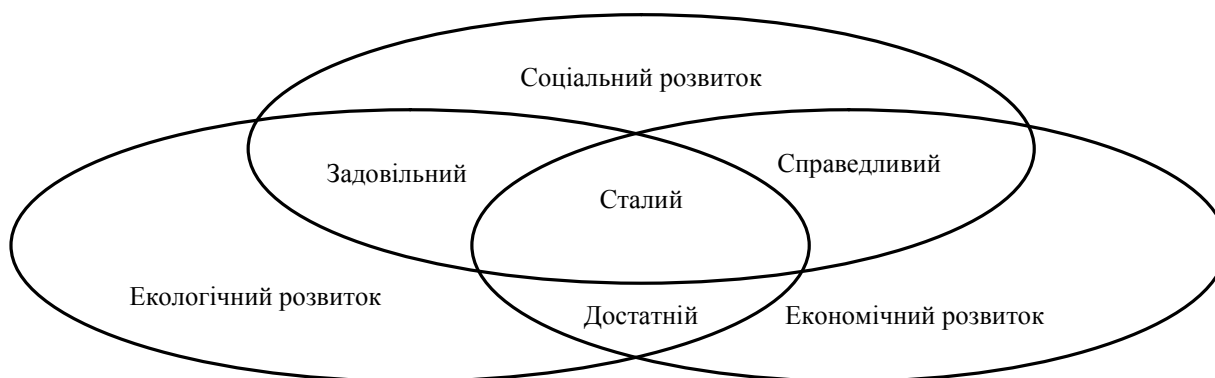

Рис. 1. Складові концепції сталого розвитку [5, с. 4]

Екологічна складова передбачає, що сталий розвиток має бути спрямований на збереження цілісності і життєздатності біологічних і фізичних природних систем, особливо тих, від яких залежить стабільність біосфери в глобальному масштабі, а також на збереження їх здатності до змін і самовідновлення [17, с. 4].

Визначальне місце в сукупності складових сталого розвитку належить економічній, оскільки саме вона формує передумови для сталого функціонування решти підсистем (соціальної та екологічної) [5, с. 145].

Концепція сталого розвитку ґрунтується на таких принципах:

1. Людство дійсно здатне надати розвитку сталого і довготривалого характеру, з тим щоб він відповідав потребам людей, що живуть нині, не позбавляючи при цьому майбутні покоління можливості задовольняти свої потреби.

2. Наявні обмеження в галузі експлуатації природних ресурсів відносні. Вони пов'язані з сучасним рівнем техніки й соціальної організації, а також із здатністю біосфери справлятися з наслідками людської діяльності.

3. Необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей і всім надати можливість реалізувати свої надії на благополучніше життя. Без цього сталий і довготривалий розвиток просто неможливий. Одна з найголовніших причин виникнення екологічних та інших катастроф – убогість, яка стала в світі звичайним явищем.

4. Необхідно узгоджувати спосіб життя тих, хто має в своєму розпорядженні великі кошти й засоби (грошові і матеріальні), з екологічними можливостями планети, зокрема щодо вжитку енергії.

5. Розміри і темпи зростання населення мають бути погоджені зі змінним продуктивним потенціалом глобальної екосистеми Землі [7, с. 36].

Висновки. Узагальнюючи вищезазначене, спробуємо дати власне визначення терміна «сталий розвиток».

Сталий розвиток – це керований, динамічний, складний, багаторівневий процес, який ґрунтується на єдності та збалансованому розвитку трьох складових (індикаторів) – економічної, соціальної та екологічної, і головною умовою якого є вирішення продовольчої проблеми на регіональному, державному та світовому рівнях за умови збереження та відновлення природного середовища.

Системне збалансування цих трьох складових є надзвичайно складним завданням. Так, взаємозв'язок економічної та екологічної складових потребує вартісного оцінювання техногенних впливів на навколишнє середовище. Взаємозв'язок соціальної та економічної складових потребує досягнення справедливості при розподілі матеріальних благ між людьми і надання цілеспрямованої допомоги бідним. Взаємозв'язок соціальної та екологічної складових приводить до необхідності збереження однакових прав сучасних та майбутніх поколінь на використання природних ресурсів.

З урахуванням досвіду різних країн зауважимо, що цілями сталого розвитку України повинні стати соціальна справедливість, збалансований економічний розвиток, забезпечення високої якості стану навколишнього природного середовища, раціональне ресурсокористування, демографічна стабільність, міжнародне співробітництво. А стале сільське господарство є не тільки джерелом економічного зростання, а й важливою складовою екологічної безпеки та має вплив на досягнення цілей розвитку тисячоліття.

References

1. Begun, T. V. (2012) 'Ustojchivoe razvitie: opredelenie, koncepcija i faktory v kontekste monogorodov' Perm: Economics, management, finance, materials II Intern. scientific. Conf. December 2012. pp.158-163. <http://www.moluch.ru/conf/econ/archive/57/3117/>.
2. Ivanov, V. A. & Ponomareva, A. S. (2011). 'Metodologicheskie osnovy ustojchivosti agrarnogo sektora' Jekonomicheskie i social'nye peremeny: fakty, tendencii, prognoz. 4 (16), pp.109-121. <http://esc.vsc.ac.ru/file.php?module=Articles&action=view&file=article&aid=1529>.
3. Uitmor Kejt. (2003). 'Miscevi vlady ta stalij rozvytok' Terytorija. Stalij rozvytok. 1, pp. 19–22.
4. Potapenko, V. G. (2012) 'Derzhavna polityka stalogo rozvytku na zasadah "zelenoi" ekonomiky' Policy Brief, National Institute for Strategic Studies. <http://www.niss.gov.ua/articles/1237/>.
5. Goncharenko, I. V. (2012) 'Vyznachennja pidhodiv do traktuvannja sutnosti ekonomichnogo mehanizmu stalogo rozvytku sil'skyh terytorij' Ukrainian Scientific and Production Magazine. Stalij rozvytok ekonomiky 4 (14), pp. 146-148.
6. Bilorus, O. G. & Macejko, J. M. (2005) 'Global'na perspektyva i stalij rozvytok: systemni marketologichni doslidzhennja' Kyiv: MAUP. p. 492.
7. Berezna, J. S. (2010) 'Sutnist' stalogo rozvytku sil'skogo gospodarstva' The researchers note Tauride National University of V. I. Vernadsky. Series : Ekonomika ta upravlinnja. 23 (62) № 1, pp. 35–41.
8. Neveljev, O. (2003) 'Stalij rozvytok jak ob'jektyvna neobhidnist' Terytorija. Stalij rozvytok. 1, pp. 22–26.
9. Kuhar, V. P. (1998) 'Problemy Ukrai'ny – perehid do stalogo rozvytku' Magazine : Sovremennye Problemy Toksikologii 3. http://www.medved.kiev.ua/arhiv_mg/stat_98/98_3_1.htm.
10. Kotykova, O. I. (2007) 'Zmist ponjattja stalogo rozvytku' Scientific Bulletin of Volyn National University of Lesja Ukrai'nka. section V. Rozmishhennja produktyvnyh syl i regional'na ekonomika, 12, pp. 170-174.
11. Baranovs'kyj, V. A. (2004) 'Strategichni aspekty ta priorytety stalogo (zbalansovanogo, harmonijnogo) rozvytku'. Kyiv : Ukrainian Scientific Information Journal 2, pp. 24–31.
12. Shelter (2012) Official site of the newspaper 'Ekologija ta social'nyj zahyst Ukrai'ny' Program: “Stalij rozvytok Ukrai'ny”. http://www.esz.org.ua/?page_id=2998.
13. Dariush Hayati, Zahra Ranjbar, Ezatollah Karami (2010) 'Measuring Agricultural Sustainability' Department of Agricultural Extension and Education, College of Agriculture, Shiraz University pp. 73-101. http://www.springer.com/cda/content/document/cda_downloaddocument/9789048195121-c2.pdf?SGWID=0-0-45-1121047-p174009162.
14. Gorlenko, I. O., Lisovs'kyj, S. A., Rudenko, L. G. (2004) 'Koncepcija zbalansovanogo rozvytku: pryncypy i mehanizmy realizacii' v Ukrai'ni' Kyiv: Obrii', Ukrai'na: geografichni aspekty stalogo rozvytku. 1, pp. 62–69.
15. Malik, M. J. & Hvesyk, M. A. (2010) 'Stalij rozvytok sil'skyh terytorij na zasadah regional'nogo pryrodokorystuvannja ta ekologo – bezpechnogo agropromysloвого vyrobnyctva' Ekonomika APK. 5, pp. 3–12.
16. Sitnikova, N. P. (2012) 'Pidhody do vyznachennja cilej rozvytku na period pislja 2015 roku dlja vrahuvannja u procesi strategichnogo planuvannja' Electronic Journal "Efektyvna ekonomika" <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=1266>.
17. Smorzhanjuk, T. P. (2013) 'Stalij rozvytok v umovah globalizacii' ta jogo skladovi' Institute of Market Problems and Economic-Ecological Research NAS of Ukraine Collection of sciences works 'Ekonomichni innovacii' 53, pp. 253-260. http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecinn_2013_53_29.pdf.
18. Popova, O. L. (2010) 'Teoretychni osnovy stjigogo rozvytku agrosfery ta formuvannja adekvatnoi' ukrai'ns'koi strategii' Collection of sciences works University Centre “Instytut zemlerobstva UAAN” 3, pp.18-16.
19. Sustainet, H., Uttaranchal, N., Orissa, A. Sustainable Agriculture. A Pathway out of Povety for India's Rural Poor.// Deutsche Gesellschaft fur Technische. – 2006. – P. 165.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2014.

Рецензенти: Л. І. Катан, д.е.н., професор Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету; Н. В. Стукало, д.е.н., професор, зав. кафедри міжнародної економіки і світових фінансів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.